

Предимствата и перспективите за отглеждането на лимец и спелта в България

Автор(и): проф. дсн. Илия Станков

Дата: 08.11.2016

През последните 10–15 години във връзка с настъпилите сериозни промени в българското земеделие се повиши интересът на редица частни стопани и фермери от различни региони на страната към лимеца - древна зърнено-житна култура. Освен в специализираните земеделски издания за нея се заговори и в предавания по българското радио и телевизия, като често се поставя въпросът какви са предимствата на лимеца и спелтата у нас и перспективите за тяхното отглеждане. Част I - лимец

През 2002 г. беше изработен един доста сериозен пилотен инвестиционен проект за България – Булфаро за отглеждане на екологично чиста пшеница от древния сорт Фаро с осигурено изкупуване на пазарите в ЕС и САЩ. Проектът беше представен от „Норд Шипинг“ ООД Русе, България, съвместно с Програмата за американски инвестиции в България – Калифорния, САЩ и Института за зърнени култури - Рим, Италия. Този прекрасен проект обаче по неизвестни за нас причини не проработи.

Според класификацията на руския учен К. А. Фляксбергер от 1929 год., допълнена през 1935 год. съществуват следните видове лимец: *див еднозърнест лимец* – *Triticum aegilopoides* Bal.(Link.) = *Tr. spontaneum* Flaksb., *див двузърнест лимец* - *Tr. dicocoides* Korn., *културен еднозърнест лимец* – *Tr. monosocsum* L., *културен двузърнест лимец* – *Tr. dicocsum* Schubl. (Schrank).

В Западна Европа към групата на лимеците се отнася не съвсем основателно и хексаплоидната пшеница спелта – *Tr. spelta* L.

Видовете еднозърнест лимец притежават $2n = 14$ хромозоми с геномна формула AA(диплоид), двузърнестия лимец е с $2n = 28$ хромозоми и геномна формула AABB (тетраплоид), а пшеницата спелта е с $2n = 42$ хромозоми и геномна формула AABBDD (хексаплоид).

Еднозърнестият и двузърнестият лимец се отнасят към групата на несъщинските / плевести / пшеници. Видовете от тази група се отличават с чупливо класово вретено, което при узряването се разпада на съставните класчета и при вършитбата зърната остават обвити в цветните плевви.

Тук ще бъдат описани главно двете културни форми лимец: еднозърнестия (*Tr. monosocsum*) и двузърнестия (*Tr. dicocsum*), както и (*Tr. spelta*), тъй като те представляват определен интерес с ценните си качества.

Еднозърнест лимец (*Tr. monosocsum* L.). Класовете на този лимец са дребни до средно едри, нежни, плътни, сплескани с тясна лицева и широка гръбна страна. Едната двуредна страна е изпъкнала, а другата плоска. Класът има чупливо вретено и се разпада на класчета при узряването. Обикновено всяко класче съдържа по едно зърно. При вършитба зърното много трудно се отделя от цветните плевви. Еднозърнестият лимец е дребно растение което почти не поляга. Разпространени са форми, които не са взискателни към топлината и са силно сухоустойчиви. От него се отглеждат само пролетни форми, които не са взискателни към агротехниката, но са познати и зимни, получени в резултат на селекцията. Отличава се с голяма резистентност на гъбни заболявания, поради което световноизвестния руски генетик Николай Иванович Вавилов определя *Tr. monosocsum* като акумулатор на комплексен имунитет.

Среща се като примес в посевите на двузърнестия лимец в Азербайджан, Армения, Дагестан и сред посевите на тимофеевата пшеница в Грузия. Освен това в примес към други видове еднозърнестият лимец е намерен в Албания, Сърбия, Испания, Мароко, Иран, Мала Азия и др. У нас този вид е отглеждан в миналото самостоятелно в много ограничени размери в Хасковско, Старозагорско, Ямболско и др. на най-бедните почви.

Независимо от изтъкнатите предимства главно поради ниската продуктивност, трудното овършаване и чупливостта на класа не може да представлява голям интерес за производството. Той е по-интересен повече за селекцията, но поради трудното му кръстосване с другите видове използването му е също ограничено.

В последните 4 – 5 години се премина към отглеждането на производствени посеви от еднозърнест лимец в редица региони на страната - Софийско, Пловдивско, Хасковско, Старозагорско, Нова Загора, Ямболско, Бургаско, Добруджа и др.

Двузърнестият лимец (*Tr. dicocsum* Schrank) е вид, към който генетиците и селекционерите проявяват голям интерес поради широкия полиморфизъм, високата жизненост и имунитет и особено невзискателността му към условията на отглеждане. Видът се характеризира с добра ранозрелост. Установени са дори ултраранозрели образци. Важен признак е устойчивостта на болести - ръжди и брашнеста мана. Така индийският сорт Kharli е източник на имунитет към стъблена ръжда. Двузърнестият лимец се отличава с високата си устойчивост към праховитата главня. Не се поражда от шведска муха. Освен това има високо съдържание на протеин в зърното, което достига до 23,9 %, а някои образци притежават и висока сухоустойчивост. Отрицателни признаци са трудното овършаване и чупливото вретено на класа, както и сравнително ниската продуктивност.

Класовете на този лимец са сбити, като двуредната им страна е по-широка от лицевата.. Вретеното на класа е чупливо, отделните членчета на вретеното са голи или слабо окосмени. В класчето има обикновено по две зърна. Зърното е сплеснато и здраво обвито в плевите, които не се отделят при вършитбата. То се използва за храна и за фураж. От тази пшеница се срещат и форми с разклонени класове. Преобладават осилестите

разновидности. По плътност класът е близък до твърдата пшеница, но е много по-тесен. От този лемец се отглеждат изключително пролетни форми, но има и зимни, които не са намерили широко разпространение в практиката.

Поради ценните си качества двузърнестия лемец представлява определен интерес за селекцията на пшеницата. В света има редица сортове от този вид, като особено интересни са сортовете Vernal и Khapli.

Намерен е в Азербайджан, Башкирия и Дагестан. Отглеждан е в Испания, Индия, Иран, Мароко, Етиопия, Турция и други балкански страни включително и в България. Почти навсякъде в Европа е изчезнал като културно растение.

Двузърнестият лемец би трябвало да бъде по-продуктивен от еднозърнестия, но за съжаление не разполагам с никакви данни от производствени изпитвания.

От групата на двузърнестия лемец внимание заслужава древният сорт Фаро (FARRO) – от фараон, тъй като се смята, че в древността фараоните са се хранили с тази пшеница и по време на Римската империя, това е било основната храна на римските воители. Характерното за тази пшеница е, че тя се отглежда като полупрIMITивен, полудив вид, което я прави изключително устойчива на всякакви заболявания и неприятели, суша, студ, киша и др. Природата е усъвършенствувала този вид за да може да оцелява и е развил изключително добри хранителни качества. Заради неговата устойчивост не се налага и третиране с хербициди. Кореновата система на Фаро е много по-мощна от тази на обикновената пшеница. Благодарение на това Фаро усвоява от почвата много повече хранителни вещества и влага и не се нуждае от наторяване. Поради своята устойчивост и жизненост Фаро може да вирее на непретенциозни терени – не особено плодородни земи и полупланинските региони с надморска височина 1200 – 1400 м.

Заради устойчивостта на болести при Фаро не се налага ежегодна ротация на културата, обикновено се прилага следната схема: три години Фаро, една година друга култура и отново три години Фаро. Пшеницата Фаро е особено популярна в Италия и намира изключително голямо приложение в традиционната италианска кухня за приготвяне на супи, за богати на протеини каши, за производство на Corn flakes и други. Зърното е добра алтернатива на ориза и други варива. То е особено подходящо за детски храни Cereals поради високото си протеиново съдържание.

В заключение ще изтъкна, че видовете еднозърнест и двузърнест лемец представляват определен интерес за генетиката и селекцията на пшеницата главно поради изключително ценните си качества, високо съдържание на протеин, устойчивост на абиотични и биотични стресови фактори за включване в отдалечена хибридизация с обикновената зимна пшеница.